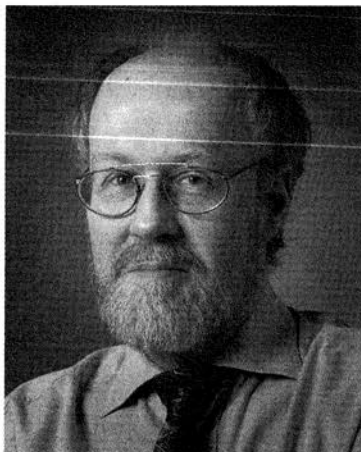

"Blindsaken"

Några nedslag i det handikapphistoriska fältet

CLAES G. OLSSON, fil.lic. i etnologi vid Umeå universitet. Forskar om synen på funktionshindrade och deras levnadsförhållanden 1850–1940. Senast publicerad med en artikel i Lindqvist, R. & Sauer, L. (red.) Funktionshinder, kultur och samhälle, 2007 (Studentlitteratur).

i denna artikel tar jag upp ett forskningsfält som behöver utvecklas, historieskrivningen om samhälle och funktionshinder. Inspirationen kommer till stor del från internationell forskning, "Disability Research" och "Disability Studies". Med exempel från synskadeområdet, den s.k. "blindsaken", vill jag peka på den komplexitet som ligger i de vanliga begreppen för funktionsnedsättning. Hur väl förstår man innebörden i kategoriseringar som "blind"?

Avslutningsvis ger jag några exempel från det källmaterial jag nu arbetar med, blindinspektörernas rapporter och berättelser om hur blinda levde i Sverige under de första årtiondena av 1900-talet. Här framträder också den dominerande diskursen i synen på blinda.

HISTORISK EFTERSLÄPNING

Historia har betydelse och är något som händer i dag. Den 30 mars 2007 undertecknade Sverige FN-konventionen om funktionshindrades personers rättigheter. Det är ett betydelsefullt steg mot bättre samhällsvillkor och undanröjande av onödiga hinder i samhället som försvårar fullt deltagande för personer med funktionsnedsättningar. Detta är inte enbart en symbolhandling utan leder i bästa fall till skärpt lagstiftning och ökad allmän medvetenhet om samhällets brister.

För att förstå hur vi har kommit hit och hur vi skall komma vidare behövs kunskaper också om det förflutna. I en historisk jämförelse är det inte alls säkert att det moderna samhället alltid innebär att livet blir enklare för alla. Det blir även mera komplext och nya problem skapas. Industrialiseringen i slutet på 1800-talet och början

av 1900-talet ställde allt högre krav på individens anpassnings- och arbetsförmåga. Det moderna produktionssystemet och tekniken stängde ute funktionshindrade och anses vara en orsak till den omfattande institutionaliseringen, även av människor med god arbetsförmåga.

Samtidigt som modern teknik kan underlätta livet innebär det också att nya hinder uppstår vilka riskerar att utesluta människor från fullt deltagande. I dag är fortfarande arbetslösheten mycket stor bland funktionshindrade. Av synskadade är nästan hälften av alla i arbetsför ålder arbetslösa trots modern teknik och betydligt flera yrken att välja mellan än för hundra år sedan (www.srfriks.org/Arbetsmarknad). Vad är det då som fattas?

Historisk kunskap kan bli till hjälp att förstå varför personer med funktionsnedsättning i dag fortfarande möter så många helt onödiga hinder i samhället, fysiska såväl som kognitiva, i form av diskriminering, okunnighet och ignorans. Jag menar att vi lever i en historisk "eftersläpning", i en fysisk miljö delvis tillkommen för länge sedan och i föreställningar om människor som är mytologiserade och föråldrade. Samtidigt är vi okunniga om att funktionshindrade kunde leva ett hyggligt och gott liv även förr. Fokuseringen på funktionsnedsättningen döljer inte sällan andra viktigare faktorer. En väg ur detta är att vara öppen för samverkan (intersektionaliteten) mellan sociala och kulturella förhållanden som klass, kön, genus, ålder och etnicitet (Lykke 2003).

HANDIKAPPFORSKNING/DISABILITY RESEARCH

I Sverige använder vi begreppet handikappforskning när vi talar om forskning

om samhälle och funktionsnedsättning. Internationellt motsvaras det i anglosaxiska länder av Disability Research. Det är ett flervetenskapligt forskningsområde där många universitetsämnen medverkar.

Under lång tid har det förts en diskussion om klassificering av funktionsnedsättning. 1980 kom WHO:s International Classification of Impairments, Disabilities and Handicap, ICIDH. Där skiljer man på skada, funktionsstörning och handikapp. Klassifikationen har sedan utvecklats till ICDIH-2 (Barnes & Mercer 2000) och vidare till International Classification of Functioning, Disability and Health, ICF som kom 2003. I svensk översättning heter den Klassifikation av funktionstillstånd, funktionshinder och hälsa (Grönvik 2005:46ff, se Socialstyrelsen, www.sos.se).

På vårt språk har det varit svårt att hitta ett annat begrepp än handikapp varför det fortfarande finns kvar i sammansättningar som handikappforskning och handikapphistoria medan handikappad som beteckning på en individ är på väg att försvinna på samma sätt som invalid och vanför ersattes av handikapp i början på 1960-talet. Begreppet pekar dock inte helt fel beträffande forskning då handikapp handlar om de problem som kan uppstå i relationen mellan individen och samhället. Funktionshinderforskning eller forskning om funktionsnedsättning skulle det också kunna heta.

Både i Sverige och internationellt finns väl etablerade nätverk för forskare med anknytning till forskningsområdet, t.ex. Svenska nätverket för handikappforskning och Nordic Network on Disability Research, NNDR.

Den historiska forskningen om funktionshinder och samhälle betecknas även den med begreppet "Disability History" i

engelskspråkiga länder. Den historiska forskningen utgör hittills en ringa del av all handikappforskning, men är förhoppningsvis på väg att vinna terräng.

Under senare år har ett flertal avhandlingar som behandlar funktionshindrades levnadsförhållanden och samhällets intervention publicerats i Sverige (Axelsson 2004, Bengtsson 2005, Eriksson 1998, Förhammar 1991, Holme 1996, Hännestrand 1996, Olsson 1999 m.fl.).

Internationellt finns ett ökat intresse för Disability History och på nätet kan man finna organisationer och universitet som ger kurser i ämnet (se t.ex. The Disability History Association (<http://dha.osu.edu/teaching.htm>). På samma hemsida finner man även exempel på avhandlingar och andra böcker i ämnet, t.ex. Borsay 2005).

Handikapphistoria är inget universitetsämne och behöver inte heller vara det. Den begränsas inte heller till de etablerade historiska ämnena. Den är något mera, ett forskningsfält där företrädare för många ämnen kan mötas och bidra till utvecklingen. Ett sådant nätverk saknas fortfarande men borde kunna få plats inom existerande nätverk för handikappforskare som en egen gren på det redan vildvuxna trädet. Speciella kurser i Disability History borde kunna ges vid åtminstone några universitet/högskolor i landet.

DISABILITY STUDIES

Teoretiskt kommer en viktig del av utvecklingen från Disability Studies, som kan jämföras med Cultural Studies. Diskussionen om och användningen av den s.k. sociala modellen (The Social Model) (Barnes & Mercer 2000) har ökat uppmärksamheten på maktstrukturer i sam-

hället och ställt krav på att personer med funktionsnedsättning skall ha inflytande även inom forskningen. Brukarinflytandet är något som karaktäriserar Disability Studies och man ser gärna att forskare har egna erfarenheter av att leva med funktionsnedsättning, vilket betyder ett reellt inifrånperspektiv.

Bakgrunden till framväxten av Disability Studies kan sökas i den kritik som på 1960-talet riktades mot en alltför individuell förklaringsmodell med fokus på funktionsnedsättningen och rehabiliteringen av individen. Ett medicinskt synsätt har historiskt sett varit dominerande.

Som ett svar på den medicinska förklaringsmodellen har den sociala modellen vuxit fram. Den riktar in sig på "samhället, organisation, medborgarskap, mänskliga rättigheter och normalitetsbegreppet" (Berg 2006:30). Med detta perspektiv öppnades möjligheterna till en bred humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning om samhälle och funktionsnedsättning.

Ursprungligen var det den engelska organisationen Union of the Physically Impaired Against Segregation, UPIAS, som utvecklade de tankar Paul Hunt presenterade i en essä 1966. Han menade att man såg på funktionsnedsättning som en "personlig tragedi". Akademiker i England (Vic Finkelstein, Mike Oliver, Colin Barnes) och USA (Gerben DeJong) utvecklade teorierna (www.daa.org.uk/social_model.htm, Barnes & Mercer 2000).

Susanne Berg, som jag citerade ovan, är doktorand i ämnet Disability Studies vid universitetet i Leeds och väl förtrogen med utvecklingen på det här området. Hon skriver att forskningen har utvecklats olika och att det inte finns några gemensamma överenskommelser om begrepp och definitioner, till exempel om

vad "skälig anpassning" eller "livskvalitet" ska betyda (Berg 2006:31).

Inom Disability Studies ryms således flera synsätt, både materialistiska, som ser socialt förtryck och ekonomiska strukturer som centrala, och idealistiska som

uppfattar funktionsnedsättningar som en social konstruktion, "en produkt av ett kulturellt sammanhang" (Berg 2005:32).

Oavsett val av perspektiv är det alltid något som utesluts. Susanne Berg skriver att kritik har riktats mot ett alltför ensi-

*Den vita käppen och ledarhundarna som sedan omkring 1937 varit effektiva hjälpmedel i trafiken för de blinda.
Ur De Blindas Förening 75 år, 1964.*

digt materialistiskt synsätt som negligerar den funktionshindrades kropp och dennes erfarenheter av att leva med funktionshinder. "Ur intresset för personliga erfarenheter har en annan, kanske alternativ social förklaringsmodell tonat fram", menar hon (Berg 2006:32). Det är en utvidgning av den sociala modellen som är mera fenomenologisk och även tar med individens upplevelser och kroppsliga erfarenheter, funktionsnedsättningens personliga innebörder (Shakespeare 2006).

Att avgränsa, kategorisera och "pinka in revir" hör till vetenskapen. Inte sällan går det alldeles för långt, det upptar tid och resurser och missar ibland fokus. Inte minst inom handikappforskningen har det pågått en diskussion om vad som ska räknas till handikappforskning eller inte och vilka begrepp som bör användas. Även frågan om hur och av vilka historieforskningen om samhälle och funktionsnedsättning skall bedrivas har diskuterats (Förhammar & Nelsson 2004). Jag menar att vi kommer längst med en öppen och pragmatisk hållning som inte är uteslutande utan välkomnar forskare med olika ämneskunskaper och där funktionshindrade och brukarorganisationerna aktivt kan medverka.

Under senare år har handikappforskningen börjat ta till sig teorier från genus- och queerforskning. I dag talar man även om "crip theory". "På samma sätt som heterosexualitet och homosexualitet bara är kulturellt skapade kategorier, anses funktionsnedsättning och fullkomlig funktionsförmåga vara det. Queerteori vänder blicken ifrån det som kategoriseras som avvikande och fokuserar i stället på normaliteten", skriver Susanne Berg (2005:32, se även Malmberg 1996).

Centra för Disability Studies och utbildningsprogram finns i dag vid flera

universitet i Europa, USA och Canada (se Berg 2006:31ff för litteraturtips och länkar till hemsidor). Vad vi ser är ett tvär- och flervetenskapligt forskningsfält i stark utveckling där svensk handikapphistorisk forskning har anledning att hålla sig väl framme, inte minst med tanke på den goda källtillgången.

"BLINDSAKEN"

SOM FORSKNINGSFÄLT

I mitt eget forskningsarbete, som har ett historiskt perspektiv, har jag inspirerats av bredden i Disability Research och de mera aktionsinriktade Disability Studies. Främst är det samhällets synsätt och åtgärder, som skapar både hinder och möjligheter, samt individens upplevelser och erfarenheter av funktionsnedsättning som fångat mitt intresse (se Olsson 2007).

Blindsaken är både en diskurs och en speciell kultur, en "disability culture", som omfattar långt flera än synskadade. Det är en diskurs präglad av konflikter om makt och inflytande. Aktörerna inom blindsaken var främst ledarna för blindundervisningen, de filantropiska stödorganisationerna och de blindas egna organisationer, där diskussionen fördes om vad som ansågs vara de lämpligaste åtgärderna för att stödja blinda. En ständigt pågående fråga handlade om blindas inflytande och kontroll över sin egen livssituation. När blinda bildade egna organisationer fick man efterhand också ett större inflytande över de egna frågorna. (De blindas Förening, DBF, bildades 1889, De Dövas Förening 1868).

I "blinddiskursen" ingår synskadade själva i ett dialektiskt förhållande till övriga aktörer (jfr Bengtsson 2005). Makten över diskursen är dock ojämnt fördelad.

Ledarna för blindskolorna hade ett dominerande inflytande som de gav uttryck för både i skrift, tal och vid de återkommande abnormkonferenserna (Westbom 1904). Ett uttryck för denna makt är inrättandet av de så kallade reseinspektörerna år 1903 med uppgift att resa runt i landet och uppsöka f.d. elever vid blindskolorna. Mellan åren 1903-1923 reste tolv inspektörer runt i landet under sommarmånaderna, några län i taget. Alla utom en var lärare vid hantverksskolor eller blindskolor. Tre av inspektörerna var kvinnliga lärare.

Genom inspektörernas resor och anteckningar om vad de såg och upplevde skapades ett rikt skriftligt material som representerar den dominerande diskursen

i synen på blindas roll i samhället under dessa år. I första hand är det blindsakens diskurs som kan avläsas i beskrivningar och utsagor. Samtidigt återger inspektörerna blindas konkreta vardagliga levnadsförhållanden. Även de besöktas röster kommer fram i berättelserna. Förutom blinda är det anhöriga, grannar och nyckelpersoner i samhället som "intervjuas".

Uppdraget att besöka blinda i deras hem hade inspektörerna fått av Direktionen för förskolan och institutet för blinda på Tomtebodan. Bakgrunden var att man ville veta hur de f.d. eleverna klarade sin försörjning efter att de fått yrkesträning på en hantverksskola. Kunde de med sina yrken försörja sig själva eller var de beroende av anhöriga och samhället?

Från Hantverksskolan för blinda Kvinnor, Klara Östra Kyrkogata 3. Föreståndare är Petter Erland Svensson. till höger om honom sitter fru Anna Strandberg, mångårig styrelseledamot i De Blindas Förening. Ur De Blindas Förening 75 år, 1964.

De anvisningar som gavs till inspektörerna var mycket detaljerade. Inspektörerna skulle bland annat "sorgfälligt undersöka de blindas behof och ställning, hurudana deras bostäder och verkstäder äro, hurudana möjligheterna äro för dem att i parti eller minut afsätta sina arbetsprodukter och om de kunna helt eller delvis försörja sig med sitt arbete" (Förordning till inspektören Westbom 1904).

Inspektörerna skulle även när det var lämpligt se till så blinda kunde flytta "till för yrkets utövande lämpligare platser". Som orsak till detta anfördes att många bodde så isolerat att det var svårt att få avsättning för de produkter som tillverkades. Ett förslag var att flytta synskadade kvinnor tillsammans i s.k. "kolonier", vilket genomfördes i mindre skala. Motivet var att de hade olämpliga hem där de for illa. Kvinnorna ansågs mera utsatta för allehanda faror än männen, både kroppsligt och moraliskt och borde därför skyddas. Det är en påtaglig intervenering i blindas liv som föreslås av ledarna inom blindsaken som kännetecknas av både omsorg och kontroll.

Den första inspektören, Fredrik Westbom, som reste i Värmland, Närke och Västergötland sommaren 1903, skriver att han mottogs med stor uppskattning "utrop af glädje, öfverraskning och förvåning" (Westbom 1904). Endast vid några få tillfällen möttes han och andra inspektörer av protester, speciellt i Stockholm där många blinda hade en negativ inställning till inspektörerna.

För yrkesläraren Westbom var det naturligt att peka på betydelsen av ett yrke. Vid blindinstitutet och hantverksskolorna utbildades eleverna i ett flertal yrken men det var några få som helt dominerade. För männen var det borstbinderi och korgmakeri och för kvinnorna olika handarbeten.

Trots yrkesutbildningen var beroendet av andra påtagligt och det var få som helt kunde försörja sig på sitt yrke. Speciellt svårt var det för kvinnorna. De handarbeten, t.ex. virkning eller stickning, som kvinnorna fick lära sig var inget de kunde försörja sig på hur mycket de än arbetade. Inspektören såg det därför som ett felaktigt val av yrke och förordade att även kvinnorna i första hand skulle lära sig de manliga yrkena borstbinderi och korgmakeri. Den möjligheten fanns också en tid när hantverksskolan i Kristinehamn startade.

Förenklat kan man säga att två synsätt präglade den övergripande diskursen under slutet av 1800-talet och första hälften av 1900-talet. Å ena sidan menade många att eftersom funktionshindrade i huvudsak kom från fattiga förhållanden och inte kunde försörja sig själva borde de därför institutionaliseras – vilket också skedde i mycket hög grad.

Det andra synsättet hävdade samtidigt att med en lämplig yrkesutbildning kunde en stor del av de funktionshindrade åtminstone bidra till sin egen försörjning och därmed klara sig hyggligt i samhället på egen hand vilket kunde tänkas minska samhällets kostnader.

HUR BLIND ÄR DEN BLINDE?

En viktigare fråga än hur vi avgränsar handikappforskningen är hur experter och forskare kategoriserar personer med funktionsnedsättning (se t.ex. Grönvik 2005). Forskning om funktionshindrade riskerar nämligen att bidra till stämplingen av individen. Språket spelar här en central roll för "att marginalisera och förnedra funktionshindrade" (Barnes & Mercer 2000:83). Inte sällan sker det på ett

omedvetet sätt, men är inte desto mindre sårande och uteslutande. Begrepp "klibbar" sig lätt fast, blir till förenklade och stereotypa egenskaper i synen på andra människor och kulturer. Det är lätt att vi både förminskar och heroiserar människor.

Att fenomenet blind har olika innebörder och konsekvenser framgår när man närmare undersöker individuella levnadsöden i inspektörernas berättelserna. Kategorin blind upplöses då i varierande grader av synnedsättning eller total frånvaro av visuell funktion från födelsen eller senare i livet. Och som jag påpekade tidigare spelar en rad faktorer en avgörande roll för synskadades liv och för omgivningens acceptans. En av dessa betydelsefulla skillnader handlar om kön. En annan faktor är hur seende tolkar och förstår blindheten.

I inspektörernas "småberättelser" anges med en beteckning och/eller beskrivning graden av synnedsättning, när skadan inträffade och eventuell läkarbehandling. Begreppet "synskadad" som är den gemensamma beteckningen i dag användes inte under den undersökta tidsperioden.

"Blind" var det samlande begreppet för allt från total blindhet från födelsen till olika grader av synnedsättning som var så påtaglig att den inverkade mer eller mindre på det dagliga livet. Vi rör oss över ett stort fält av nedsatt synförmåga och olika konsekvenser. Att beteckningarna varierar är därför naturligt. I kyrkböckerna och Statistiska Centralbyråns sammanförda statistik kan vi se vilken rik flora av lokala benämningar som förekommer på personer med funktionshinder.

Eleverna vid blindinstitutet på Tomtebodas undersöktes och orsakerna till deras blindhet och graden av synnedsättning

fastställdes av läkare. Läkaren Ernst Forsmark skriver att det vid blindskolan finns elever som är "fullständigt blinda och sådana, som sakna ledsyn och sålunda äro praktiskt taget blinda [...] samt många som se att röra sig obehindrat, och till och med ett litet fåtal, som kunna hjälpligt läsa vanlig skrift tätt framför ögat" (Forsmark 1938:158). Det fanns betydelsefulla skillnader i synnedsättning. Blindskolan var till för alla dessa, vilket även den statliga utredningen 1880 hade anfört.

När inspektören skriver att någon är helt "blind från barndomen" eller "fullständigt blind från 5 års ålder" tolkar jag det som att personen inte har några synrester eller har haft några synupplevelser eller minns någon sådan.

Inte sällan inträffade blindheten med en gradvis försämring av synen. Maria (f. 1875) miste synförmågan på höger öga vid tretton års ålder efter att ha slutat skolan. Hon läkarbehandlades för en "tårfisitel" men sjukdomen övergick till "ansiktsros" vilket ledde till "fullständig blindhet" på båda ögonen (Thurén 1904).

När synnedsättningen sker gradvis uppstår också frågan när man själv identifierar sig som tillhörande de blinda och därmed har behov av utbildning och stöd från samhället. Att bli medlem i en blindförening är ett tydligt ställningstagande av den enskilde. Samma fråga blir aktuell också för den närmaste omgivningen. Hur skall individen betraktas, som blind eller seende?

Sara (f. 1873) började bli blind vid sexton års ålder, då synen långsamt avtog. Vid tjugosex var hon helt blind. Hon hade inte för avsikt att gå i någon blindskola och hennes föräldrar tyckte att det var "alldeles överflödigt". En brevväxling med arbetsläraren Nils Nihlén i Kristinehamn fick dock familjen att ändra sig och Sara

gick en kurs vid hantverksskolan i Uppsala, vilket hon i efterhand uppskattade. Sara bodde hos sina åldriga föräldrar som var "burget folk" och hade undantag (Höglund 1915).

När synen långsamt försämras skulle man kunna tänka sig att en förberedelse inför att bli blind vore lämpligt. Det hade Jonas (f. 1870) tänkt på, men kommit fram till att det kunde vara bortkastad möda. Han trodde att det man lärde sig medan synförmågan var hygglig inte var till någon hjälp när man var helt blind. Det var helt olika förhållanden som inte kunde översättas. Jonas råkade ut för en ovanlig olycka då han föll utför en timmerränna och slog i huvudet. Han fick efterhand allt sämre syn på ena ögat och såg 1915 ingenting. På det andra ögat hade han tidvis så pass bra syn att han kunde läsa. Läkare som förklarade att blindheten kom av blödningar inuti ögonen kunde inte hjälpa honom (Höglund 1915).

Inspektörernas rapporter kunde vara tämligen ospecifika. Vad innebar det t.ex. att vara "halvblind från födseln" eller att ha "från födseln svaga ögon"? Ett vanligt förekommande begrepp är "ledsyn". Det betydde att en person kan "vägleda sig", förflytta sig själv utan hjälp, vilket innebär både en frihet och ökade möjligheter jämfört med den som inte har några synrester alls och aldrig har sett. Också ledsynen kan variera och därmed graderas. Anna (f. 1865) föddes med svaga ögon på grund av inflammation. Hon hade dock "god ledsyn" enligt inspektören. Att betecknas som "halfblind" torde betyda att ledsynen är god. Ivar (f. 1879) blev halvblind vid sex månaders ålder och kunde 1903 "vägleda sig".

Det inträffade även att elever blev utskrivna från blindskolan på grund av god

syn. Frida (f. 1895) hade varit elev vid blindinstitutet 1908–1912 men blev då utskriven för att hon hade så god syn. Tidvis arbetade hon som tjänarinna. Inspektören Hjalmar Höglund hade henne ändå med på sin lista och gjorde ett besök 1915, okunnig om hennes synförmåga. Han fick använda en hel dag för att besöka hennes avsides belägna hem, vilket han ångrar (Höglund 1915).

En begränsad synnedsättning var inte alltid till fördel. Karl Gustav (f. 1878) var industriarbetare när hans syn försvagades och han sökte in på Hantverksskolan i Kristinehamn där han lärde sig borstbinderi. Inspektören fann att hans syn "fortfarande är avsevärd, och vanskligheten för andra att avgöra hur mycket han ser, har för honom blivit det obehagligaste momentet" (Höglund 1915). Omgivningen trodde att han simulerade för att få fattigvårdsunderstöd.

Att bli blind som vuxen är något annat än att aldrig ha kunnat se. Det innebar för flertalet att man inte kunde fortsätta med tidigare verksamhet. Karl studerade till ingenjör då han blev blind och fick avbryta studierna. Han lärde sig korgmakeri och senare att binda borstar. Han bodde hos sin åldriga moder i ett hus med två rum och kök plus en verkstad. "De hafva det mycket trevligt och synes reda sig bra", skriver Westbom (1904). Vad det innebar att tvingas ge upp sina framtidsplaner får vi inte veta. Det viktiga för inspektören och "blindsaken" var att Karl kunde försörja sig själv.

Personer som sent i livet blivit blinda och inte gått på blindskola sågs ibland av inspektörerna som mindre viktiga att besöka. Erik (f. 1853) var sextiotvå år 1915 då Höglund var ute på sin resa. Då Erik bodde i en avlägset belägen by "så ansåg jag en sådan dyrbar och tidsödande avkrok

föga gagnande och nöjde med mig att hos pastorsämbetet konstatera, att han fortfarande lever och har det på enahanda sätt som förr" (Höglund 1915).

Fenomenet blind och konsekvenserna för den enskilde ter sig mycket olika, att döma av inspektörernas rapporter. Att samhället hade svårt att förstå vad det innebar för den enskilde framgår tydligt. För inspektörerna var synnedsättningen ett urvalskriterium för att få undervisning och uppföljande besök. Samtidigt var de tämligen flexibla. Synskadan var inte mycket att göra åt, den var oftast konstant. Det viktigaste var att den som hade en påtagligt nedsatt syn lärde sig ett yrke, hade energi och anhöriga som var villiga att hjälpa till. För de mindre tilltagsna och de utan anhöriga var det betydligt svårare, menade den första inspektören Westbom (1904). De blinda kvinnorna utgjorde ett speciellt problem och var de mest utsatta, skrev Westbom 1904. "Mitt hjärta röres till innerligt medlidande och deltagande för de flickor, som sakna hem eller hafva dåliga sådana. Präktiga och dugliga flickor skola långsamt täras bort i brist på vård och hjälp."

BEROENDE OCH SJÄLVSTÄNDIGHET

När samhället, staten eller filantropiska organisationer, intervenerade i enskildas liv för att stödja och förbättra levnadsvillkoren uppstod samtidigt en kontrollapparat. Individen drogs mer eller mindre in i det kraftfält som styrdes av experterna. Blindsaken ställde krav på individen och dennes anhöriga. En av diskursens huvudtankar var den skötsamme arbetaren som försörjer sig själv och sin familj, arbetar med flit, inte dricker alkohol eller vagabonderar runt i landet (jfr Ambjörnsson

2001). Detta synsätt på människan var ett allmänt ideal i samhället. Inom blindsaken tycktes man ändå uppfatta det som en större skam när blinda inte följde de uppställda normerna.

Skillnaden låg i att blinda ansågs vara mera utsatta än andra på grund av blindheten, främst gällde detta kvinnorna. De sågs som skyddslösa, ständigt i riskzonen för att bli utnyttjade i hemmet och av andra – något som också var en realitet, enligt flera exempel i inspektörernas berättelser.

För blinda organiserade i egna föreningar var det av vikt att medlemmarna skötte sig för att vinna respekt och stöd från allmänheten. Ett stort problem ansågs de fåtal blinda vara som reste runt och musicerade, vevade positiv, sjöng och sålde visor. Enligt inspektörerna drog detta vanära över alla hårt arbetande blinda.

Om en av dessa vagabonderande skriver inspektören Thurén 1905: "Det är som runne det zigenarblod i hans ådror och tvingade honom från ort till ort. Musiken och det fria, oberoende lifvet älskar han lika mycket, som han hatar stillasittande lif och ordnat arbete".

Musikundervisningen var både något man uppmuntrade och samtidigt såg som en fara för blinda. Problemet var inte musiken utan den form av musikutövande som förekom. Blinda musiker accepterades när de spelade i kyrkor, och sångkörer med blinda var inte ovanliga. Den Anderssonska kvartetten, verksam i början av 1900-talet, kunde turnera sju-åtta månader per år. Ledaren Hjalmar Viktor Andersson hade skrivit en hel del sånger som han även tonsatt (Westbom 1904).

Fel väg att försörja sig på hade också Sofia (f. 1869) valt då hon tillsammans med en annan flicka "ströfvade omkring

på marknader, för att spela och sjunga. Detta lätta amoraliska lif föres fortfarande" (Westbom 1904). Sofia hade lärt sig både korgmakeri och borstbinderi vid hantverksskolan i Kristinehamn men valde ändå att resa runt och spela och sjunga.

Bristande skötsamhet var oftast kopplad till en skriande fattigdom, urusla bostadsförhållanden och svårigheter att försörja sig på de yrken man fått lära sig vid blindskolor och hantverksskolor. Stora summor pengar gavs också till enskilda blinda för att förbättra bostäder och köpa verktyg och arbetsmaterial. (Inspektörernas rapporter 1903–1923). Därigenom fick kontrollen av hur blinda levde och uppförde sig en legitimitet.

Slutsatsen av denna kortfattade genomgång av mitt forskningsmaterial är att själva blindheten inte alltid är det centrala problemet inom den diskurs som här kallats blindsaken, utan hur de blinda levde och försörjde sig. Bland annat om detta kommer mitt fortsatta arbete att handla.

LITTERATUR

- Ambjörnsson, Ronny, 2001. *Den skötsamme arbetaren*. Stockholm: Carlssons.
- Axelsson, Per, 2004. *Höstens spöke. De svenska polioepidemiernas historia*. Stockholm: Carlssons.
- Berg, Susanne, 2006, "Internationell utblick." I: *Handikappprövelsen och forskningen*. Stockholm: Rapport från Handikappförbundens Samarbetsorgan.
- Barnes, Colin & Mercer, Geof, 2000. "Granskning av den sociala handikappmodellen." I: Tideman, Magnus (red.), *Handikapp, synsätt, principer, perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.
- Bengtsson, Staffan, 2005. "Varför får jag inte följa med dit fram?" I: *Medborgarskapet och den offentliga debatten om dövstumma och blinda 1860–1914*. Linköping/Örebro: Linköping Studies in Arts and Science.
- Borsay, Anne, 2005. *Disability and Social Policy in Britain Since 1750: a History of Exclusion*. New York: Palgrave Mcmillan.
- Eriksson, Yvonne, 1998. *Tactile Pictures. Pictorial Representations for Blind 1784–1940*. Göteborgs-universitet.
- Forsmark, Ernst, 1938. "Om ögonsjukdomar och blindhetsorsaker bland eleverna vid Kungl. Institutet och förskolan för blinda 1888–1937." I: Ek, Gustaf, *Den svenska blindvården – uppkomst och utveckling*. Stockholm.
- Förhammar, Staffan, 1991. *Från tärande till närande, handikapputbildningens bakgrund och socialpolitiska funktioner i 1800-talets Sverige*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Förhammar, Staffan & Nelsson, Marie C. (red.), 2004. *Funktionshinder i ett historiskt perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.
- Grönvik, Lars, 2005. "Funktionshinder – ett mångtydligt begrepp." I: Söder, Märten (red.), *Forskning om funktionshinder. Problem, utmaningar, möjligheter*. Lund: Studentlitteratur.
- Holme, Lotta, 1996. *Konsten att göra barn raka. Ortopedin och vanförevården i Sverige till 1920*. Stockholm: Carlssons.
- Hännestrand, Bo, 1996. *Människan, samhället, ledarhunden: studier i ledarhundens historia*. Uppsala universitet.
- Lykke, Nina, 2003. "Nya perspektiv på intersektionalitet: problem och möjligheter" I: *Kvinnovetenskapligt Tidskrift*, nr 1.
- Malmberg, Denis, 1996. "Höga klackar och rullstol. En könsteoretisk studie av kvinnor med livslångt funktionshinder." I: *Kvinnovetenskaplig tidskrift* nr 3–4.
- Olsson, Claes G., 1988. *Synskadade minns*. Enskede: Synskadades riksförbund.
- Olsson, Claes G., 2007. "Omsorg och kontroll. Diskurs och livsvärld. Synskadades roll i samhället." I: Lindqvist, Rafael & Sauer, Lennart (red.), *Funktionshinder, kultur och samhälle*. Lund: Studentlitteratur.
- Olsson, Ingrid, 1999. *Leva som lytt: handikappades levnadsvillkor i 1800-talets Linköping*. Linköpings universitet.
- Shakespeare, Tom, 2006. *Scandinavian Journal of Disability*, vol. 6, no. 1.
- Socialstyrelsen: www.sos.se
- Synskadades Riksförbund: www.srfriks.org/Arbetsmarknad
- The Disability History Association: <http://dha.osu.edu/teaching.htm>

Otryckta källor:

Riksarkivet: Tomtebodaskolan.

Reseinspektörernas berättelser 1903–1923. E 2 B.

Högberg, Hjalmar, 1915.

Westbom, Fredrik, 1904.

Thurén, Oskar, 1904.

SUMMARY

*The "Blind Question": Some Observations
from the History of Handicap Research*

In the present article I discuss a field of research in need of further development, namely the history of

the relationship between society and those of its members with physical disabilities. Inspiration comes mainly from international disability research and disability studies. Using examples from the visually impaired – the so-called "blind question" – my aim is to point out the complexity lying within the common terms for reduced physical ability. How well do we really understand the implications of categorizing an individual as "blind"? Finally, I provide several examples from the source material with which I am now working, reports from blindness inspectors and stories of how the blind lived their lives in the first few decades of the twentieth century. Here too, the dominant discourse on the view of the blind emerges clearly.